

**ראש השנה -
"אם כבנים
ואם כעבדים"**

שיחה מפי הרב חיים איידלס

מ

צד אחד ראש השנה הוא יום הדין, יום של חרדה. מסתכלים על השנה שחלפה, אילו אירועים קשים עברו על האומה ועל כל יחיד. מצד שני אם נתבונן בסדר התפילות והפיוטים של יום זה (למעט 'ונתנה תוקף') נגלה שיום זה הוא דווקא יום של שמחה. עלינו לשאול את עצמנו האם צריך לצעוד לימים אלה בפחד עצום או שהמטרה של יום הדין שונה ועמוקה יותר. גם כשמתבונן בתנ"ך מגלים יום עם אופי אחר. כשעם ישראל נשא נשים נוכריות, הגיע לשפל רוחני נורא, אומרים להם עזרא ונחמיה הנביאים "אֶל־תִּתְאַבְּלוּ וְאֶל־תִּתְכַבְּוּ... לִכְּוֹ אֲכָלוּ מִשְׁמַנִּים וְשִׁתּוּ מִחֶתְקִים וְשָׁלְחוּ מְנוֹת לְאִין נִכּוֹן לֹךְ כִּי־קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנָינוּ וְאֶל־תִּעַצְבוּ כִּי־חֲדוֹת יִקְוֶן הִיא מִעַצְבְּכֶם. וְהַלּוֹיִם מִחֲשִׁים לְכָל־הָעַם לְאִמֹר הֵסוּ כִּי הַיּוֹם קָדֵשׁ וְאֶל־תִּעַצְבוּ" (נחמיה ח ט-יא). הם עצובים כי הם לא קיימו את התורה, ובמקום לנזוף בהם ולומר שישובו בתשובה על מעשיהם המחרידים הנביא אומר להם 'לכו הביתה לעשות סעודה'. גם בלשון התורה לא מוזכר יום הדין אלא "יום תרועה יהיה לכם"

מוסיף על כיוון זה הירושלמי (מסכת ראש השנה פרק א הלכה ג) באמרו:

"אמר רבי סימון כתיב (דברים ד ח) "ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו'", ר' חמא בי ר' חנינה ור' הושעיה, חד אמר אי זו אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, שאינו יודע היאך דינו יוצא. אבל ישראל אינן כן, אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחין זקנם ואוכלין ושותין ושמחים יודעין שהקב"ה עושה להן ניסים".

מצד שני ידועים דברי האריז"ל¹ שמי שלא בוכה בימים האלו צריך לבדוק אם נשמתו פגומה. עוד כתב שבשעה שדנים את

האדם למעלה מתעורר אצל אותו אדם מתוקן בכי למטה בעולם הזה.² עולה מדבריו בפירוש שעלינו להרגיש קושי בלב על מעשינו הרעים ביום דין זה, כלומר צריך שיהיה פחד בליבנו.

אנו מקדימים וקוראים לפני ראש השנה "אתם נצבים היום כלכם", לפי המקובלים "היום" מכוון לראש השנה.³ בראש השנה אנו נצבים כולנו לדין לפני ה'. ביטוי זה של "היום" מופיע גם בסיפור אלישע הנביא והאשה השונמית "ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם" (מלכים ב ד ח). לאחר שדאגה האשה לצרכיו שואל אלישע "ויאמר לו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת" (שם פסוק יג). על פי דברי הזהר יום זה הוא יום ראש השנה לכן האשה לא רוצה לבקש על צרכיה הפרטיים, אין זה יום של בקשה על הפרט אלא על הכלל, וזו הדרך הטובה ביותר להתנתקות ביום זה שלא לעסוק ברצונותיו הפרטיים וממילא גם בשמיים לא יעסקו במעשיו הפרטיים.⁴ הזהר הקדוש אומר שאדם שמבקש בימים אלו על הפרט נחשב ככלב שאומר 'הב הב' - תן תן,⁵ האדם צריך לצאת ממקומו הפרטי ולבקש ביום זה רק על הכלל.

בראש השנה אנו רואים שאפילו המלאכים מפחדים, 'ומלאכים יחפזו וחיל ורעדה יאחזו' (פיוט 'ונתנה תוקף'). המלאך נוצר מרצון ה' ואין ביכולתו לעשות דבר נגד רצונו יתברך, אם כן במה שייך הפחד למלאכים? אלא שאנו מזכירים בסליחות "אשר בידו נפש כל חי", אפילו החיות והבהמות נידונות, כל הבריה עומדת לדין ובמובן הזה כולה מפחדת. אין זה פחד שקשור למעשה זה או אחר אלא פחד מעצם העמידה בדין.

¹ שער הכוונות בתחילת ענין ראש השנה.

² פרי עץ חיים שער השופר פרק ה

³ כך כותב הזהר (שמות פרשת בא דף לב עמוד ב, במדבר פרשת פנחס דף רלא עמוד א) בעניין "ויהי היום". במגלה עמוקות לרבי נתן נטע שפירא (פרשת נצבים ד"ה "בעשירי") כתב כן בפירוש על לשון הכתוב "נצבים היום".

⁴ זוהר בראשית (פרשת נח דף סט עמוד ב) זה לשונו:

"רבי אלעזר אמר ת"ח בשעתא דדינא שריא בעלמא לא ליבעי ליה לאיניש דידיכר שמייה לעילא (קמי דקודשא בריך הוא בעלמא) דהא אי אדכר שמייה ידכרון חובי (כלהו) וייתון לאשגחא ביה, מנלן משונמית דההוא יומא יום טוב דראש השנה הוה וקודשא בריך הוא דאין עלמא וכדין אמר לה אלישע (מלכים ב' ד) "היש לדבר לך אל המלך", דא קודשא בריך הוא דכדין אקרי מלך, מלך הקדוש מלך המשפט. "ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת", לא בעינא דידיכרון לי וישגחון בי אלא בתוך עמי, מאן דעייל רישיה בין עמא (כלא) לא ישגחון עליה למידן ליה לביש בגיני כך אמרה בתוך עמי".

⁵ תיקוני זוהר (תקונא שתיתאה דף כב עמוד א) זה לשונו:

"ויפן כה וכה וירא כי אין איש אלא איש דרכו פנו בעסקין דילהון באורחין דילהון איש לבצעו מקצהו בבצעה דהאי עלמא לירתא האי עלמא, ולא אינון מסטרא דאלין דאתמר בהון "אנשי חיל יראי אלקי"ם אנשי אמת שונאי בצע". אלא כלהו צווחין בצלותין ביומא דכפורי ככלבים הב לבנא מוונא וסליחו וכפרה וחי כתבנו לחיים. ואינון עזי נפש ככלבים דאינון אומין דעלמא דצווחי לגביה ולית לון בשת אנפין דלא אית מאן דקרא ליה בתיובתא דיחזור שכניתיה לקודשא בריך הוא דאיהי מרחקא מיניה למהדר לגביה. ואדמיין ככלבים דאתמר בהון "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם". ואינון ערב רב דכל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין".

הגמרא (תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב) מתארת את הדין שמתרחש ביום זה:

"אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה".

הסבר זה על עניין הדין קשה מאד להבנה, שהרי צדיקים רבים הולכים לעולמם במהלך השנה, ואם כך מה המשמעות האמיתית של דברי הגמרא שעל פי אנו מברכים איש את רעהו ביום זה 'תכתב ותחתם לחיים'?

בתפילה מופיעה המילה "ובכן" שלוש פעמים: "ובכן תן פחדך", "ובכן צדיקים", "ובכן תן כבוד". המילה "ובכן" מרמזת על "ובכן אבוא אל המלך" שאומרת אסתר למרדכי (אסתר ד טז). בתחילה אמרה אסתר "ואני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלושים יום" (שם פסוק יא) ולבסוף אמרה "ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי". שלושים יום אלו מרמזים על חודש אלול שהוא הכנה לבוא אל המלך בראש השנה. מי שלא הכין עצמו באותם שלושים יום יש לו בעיה גדולה לבא אל המלך. הדין הוא בעצם פגישה עם המלך ולפגישה זו עלינו להתכונן, כל ההכנה נועדת בשביל הפגישה, לכן מקדימים את חודש הרחמים והסליחות לראש השנה ועשרת ימי תשובה ליום הכיפורים.

לאחר כל ההקדמות הללו עלינו להבין מהי מהותו של הדין שנעשה בראש השנה.

הקב"ה מתבונן מדי שנה על כל הבריאה שברא מששת ימי בראשית ובכל פרט מפרטיה, צבא השמים וצבא האדמה, ודן האם בשנה הבאה בתחילתה הוא יוצר עולם חדש צריך את כל הנבראים הללו ולמי יש מקום ותפקיד בעולם החדש. ראש השנה אינו תחילת שנה אלא תחילת עולם חדש, "זה היום תחילת מעשיך". כל מה שיקרה באותה שנה מוחלט ונברא בראש השנה. בכל ראש השנה מתחיל להתרחש סוד הנסירה.⁶ הקב"ה בוחן בכל פרט מהמלאכים דרך בני אדם עד החי, הצומח והדומם, האם יש בו צורך לקיום הכללי שבשבילו אני בורא את העולם החדש, האם אתה נצרך לעולם של השנה החדשה. 'מי יחיה ומי ימות' פירושו מי נצרך לחיות בעולם החדש ומי היה שייך לתפקיד רק בעולמות שהיו.

מצד אחד אנחנו שמחים בדין משום שנברא עולם חדש, התגלות אלוהית חדשה, ובאם נגיע מוכנים וראויים הקב"ה ירצה אותנו בבריאה, משום שאיננו אותם ברואים מהשנה הקודמת, שיינו את מהותנו בחודש הרחמים והסליחות. לכן אדם שהכין עצמו מאמין שייכתב לחיים טובים. הרב מנדבורנא היה אומר 'אני מקבל על עצמי להיות טוב, אכן בשבוע שעבר אמרתי זאת ולא הייתי יותר טוב, אבל מהשבוע זה השתנה'. עצם הקבלה הזאת שבשנה חדשה זו נשתנה באמת מכוחה אנו רוצים להגיע לחיות אחרת מועילה לדין זה. לכן ביום זה עלינו לכלול את עצמנו בכלל ישראל ובכל הבריאה כולה. כשאדם בא כיחיד דנים אותו כיחיד על פי מעשיו שעשה האם נצרך או לא. אמנם כשמכליל עצמו בבריאה כולה ובעם ישראל מהותו תופסת גוון אחר, אינו תלוי רק במעשיו אלא בעלת הקשר רחב יותר. אם אני חי לעצמי זה אחרת מאם אני אדם כללי שיוצא מהמקום הפרטי.

יעברו לפניך כבני מרון

הגמרא (תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח עמוד א) אומרת על דרך ביצוע הדין והמשפט האלוהי:

"בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון. מאי כבני מרון? הכא תרגימו כבני אמרנא. ריש לקיש אמר: כמעלות בית מרון. רב יהודה אמר שמואל: כחיילות של בית דוד. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: וכולן נסקרין בסקירה אחת".

יש שלושה פירושים לביטוי 'בני מרון'. בבבל פירשו שהכוונה לכבשים, ריש לקיש אמר שהכוונה למדרגות בית מרון שהיו מדרגות צרות כך שאי אפשר לעבור בהן שניים ביחד אלא כל אחד לחוד. שמואל הסביר שמדובר באופן שבו חיילי בית דוד היו הולכים למלחמה. הכבשים יוצאים אחד אחד מהדיר דרך שער הקטן, כשהכבש עובר הרועה מעביר על הכבש סיקרא לסמנו לשחיטה. הכבש כלל לא מודע למשמעות הסימון, הוא מטייל ואוכל עם כל חבריו ולא מודע שלבסוף ילך לשחיטה. כך גם בעלייה במדרגות, אינך מודע לזה שיש תהום מימין ומשמאל ואתה מהלך בבטחה. הוא הדין בחיילי בית דוד, עליהם מסופר שבשעה שהלכו למלחמה נתנו גט לנשותיהם שלא ידעו אם יחזרו ממנה או לא. כך בשעת הדין אנו נכנסים לראש השנה מתוך אכילה ושמחה אבל אינך יודע מה נעשה איתך. רק בשנה הבאה עלינו נדע את הדין שנגזר עלינו ביום דין זה.

⁶ שער הכוונות שם.

תקיעת השופר

תקיעת השופר היא נושא גבוה שיש בו עומקים וכוונות עליונות. מסופר שכאשר נפטר הבעל תוקע של החוזה מלובלין זי"ע פנה אליו אחד באמרו שיתקע בשופר אם רק ילמד אותו את הכוונות של התקיעה. אחרי שלימד אותו את הכוונות אמר לו אותו אדם שאינו יכול לתקוע. משטען בפניו החוזה על כך שלא היה צריך לומר לו שיתקע ושילמדו את הכוונות, ענה אותו אדם 'הלא גם משה רבנו אמר לקדוש ברוך הוא שיתן לו סימנים עבור בני ישראל ולבסוף אמר "לא איש דברים אנכי"'. על כל פנים מדובר בסודות עליונים שיש בתקיעת השופר.

אחד הטעמים של התרועה הוא משום אם סיסרא, כפי שמביאה אותה הגמרא (תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף לג עמוד ב) כהוכחה לדרך השברים והתרועה הנכונים:

"שיעור תקיעה כתרועה! - אמר אביי: תנא דידן קא חשיב תקיעה דכולהו בבי, ותרועות דכולהו בבי. תנא ברא - קא חשיב חד בבא, ותו לא. שיעור תרועה כשלש יבבות. והתניא: שיעור תרועה כשלשה שברים! - אמר אביי: בהא ודאי פליגי, דכתיב יום תרועה יהיה לכם, ומתרגמינן: יום יבבא יהא לכוון. וכתיב באימיה דסיסרא "בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא". מר סבר: גנוחי גנח, ומר סבר: ילולי יליל".

גם את הטעם למאה התקיעות שאנו נוהגים לתקוע הביאו התוספות (מסכת ראש השנה דף לג עמוד ב ד"ה "שיעור תרועה") בשם הערוך מאם סיסרא:

"ובערוך פירש שהיו עושין כן, שפירש בערך 'ערב' דהלין דמחמרי ועבדי שלשים כדיתבין ושלשים בלחש ושלשים על הסדר - כנגד מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא".

אימו של אותו רוצח שסמך על גודל כוחו ולא חמל על איש עומדת ומייבבת על החלון מתוך הבנה שלא ישוב מהמלחמה נגד ישראל. סיסרא היה בעל גבורה אדירה, שליט אדיר באותה תקופה עד שמעולם לא נלחם יותר משש שעות. על אף גבורתו אימו התעוררה על איחורו, והבינה שכנראה משהו קשה ומשמעותי מתרחש באותם הרגעים. כך גם אנחנו שעלולים לטעות ולסמוך על כוחנו ומעשינו במהלך השנה עלולים להגיע לראש השנה מתוך מחשבה שיש התחלה וסוף ליום זה ולא להבין שיש משמעות מאד גדולה לשעות האלו, אלו שעות קריטיות לדין האישי שלך.

לשם כך בא השופר לבקוע את הבטחון, כאם סיסרא שבטחונה נסדק, ולעורר אותנו על נוראות הדין.

אם כן איך נזכה בדין? לפי דברי חז"ל בגמרות ובמדרשים וסדר התפילות אותן תיקנו ליום זה אנו לומדים שתפקידנו ביום זה להמליך את הקב"ה על העולם. כיצד ממליכים את הקב"ה? בזה שנקבל על עצמנו את מלכותו יתברך. עלינו ליצור קשר עם הקב"ה כמלך שלנו ובנוסף כאבינו. לכן אנו אומרים בראש השנה 'אם כבנים אם כעבדים'. טורנוסרופוס אומר לרבי עקיבא (תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף י עמוד א):

"אמר לו: אתם קרוים בנים וקרוין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים"

בדרך כלל תפקידו של העבד להיות כרובוט ולעשות מה שהאדון דורש, אז כיצד אנחנו כעבדים כשאננו עושים את רצונו יתברך? אלא שהכוונה היא שכאשר איננו עושים את רצונו של המקום הכוונה שלא זוכים לעורר דבר ברצון ה' עצמו. כאשר אנו רחוקים מהקב"ה איננו עושים את רצונו, כלומר איננו פועלים עליו במעשינו. לעומת זאת כאשר יש יחס של בנים יש לנו השפעה כביכול על רצון ה', שאנו יכולים לעורר רצונות חדשים גם למעלה. כפי שכאשר הבן רוצה דבר מה הוא יכול לעורר גם אצל האב חשק ורצון לאותו הדבר. **המגיד ממזריטש אומר שחלק מהדין בראש השנה הוא על היחס שיהיה בינו לבין הקב"ה, האם יהיה בדרגה של אבא וכן או של עבד ומלך.** כפי שאומר הבעל שם טוב על הפסוק בהלים "ה' צלך" - ה' נוהג איתנו כפי שאנו נוהגים עימו, אומר הקב"ה כשאתם מתייחסים אליי בצורה מדוקדקת אבל יבשה כעבדים אי אפשר לבוא אליכם בטענות, אבל יחד עם זה הדבר לא מחדש רצונן למעלה. אבל אם מחפשים לעשות את רצונו אז אבא מתייחס אחרת ומגלה רצונות חדשים. הברדיצ'ובר רב שואל כיצד אנו מברכים בכל יום מלך מוחל וסולח, מי אמר לך שהוא מחל על מעשיך? אלא שכאמור כשילד קטן רוצה משהו, סוכריה למשל, אז אף אם האב לא רוצה לתת באותו רגע והילד יקבלה באופן אחר האב יענה 'אמן' אחר ברכת 'שהכל' שלו. כך הקב"ה אם ננסה לנקות את מעשינו יענה 'אמן' אחר מעשינו וממילא כבר עתה הוא בודאי מוחל וסולח.

⁷ דרשות המגיד לרב שבתאי יודלביץ'.